

BELGELER IŞIĞINDA HINIS ULU CAMİİ'NİN TARİHLENDİRİLMESİ

DATING HINIS GRAND MOSQUE IN CONSIDERATION OF DOCUMENTS

Korkmaz ŞEN*

Öz

Hınıs Ulu Camii, Erzurum ili, Hınıs ilçesi, Eski Hınıs, Dere Mahallesi'nde, tarihî Hınıs Kale'sinin eteğinde yer almaktadır. Bitlis ili, Güroymak ilçesinde tesadüfen bulunan Mirza Paşa'nın oğlu Abdurrahman Paşa'ya ait mezar taşı üzerinde yer alan bilgilerin irdelenmesi sonucu Hınıs Ulu Camii'nin yeniden değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Hınıs Ulu Camii birçok bilimsel yayına konu olmuştur. Ancak şimdiye kadar bu caminin Muş beylerinden Alaaddin Bey tarafından 1734 yılında medreseyle birlikte inşa edildiği ve bir vakıf eseri olduğu belirtilmiştir. Arşiv belgeleri ışığında mezar taşında yer alan tarihi şahsiyetlerin önemi ortaya konmaya çalışılırken aslında bu caminin Osmanlı merkezî hükümeti tarafından atanan Murat Paşa Oğlu Mirza Paşa tarafından yaptırıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu belgelerden Alaaddin Bey'in 1734 yılında Muş beyi olmadığı ve Hınıs'ın 1800'lü yılların başında Muş beyleri tarafından idare edildiği anlaşılmıştır. Arşiv belgelerinden bu caminin mescit olarak yapıldığı, cemaatin Cuma namazında, ramazan ve Kurban Bayramlarında namaz kılacak yer bulamaması ve başka bir ibadet mekânının olmaması nedeniyle sonradan camiye çevrildiği anlaşılmıştır. Bu makalede, yaklaşık altmış yıldır yanlış tarihlenen ve banisi yanlış bilinen Hınıs Ulu Camii'nin doğru bir şekilde tanıtılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muş, Alaadin Bey, Mirza Paşa, Hınıs, Osmanlı mimarisi,

Abstract

The Hınıs Great Mosque is located on the outskirts of Hınıs Fortress in Dere Quarter of Hınıs, Erzurum. An accidental discovery of a gravestone, which appears to belong to Abdurrahman Pasha, the son of Mirza Pasha, in Güroymak district of Bitlis necessitates the revaluation of the Hınıs Great Mosque. The mosque has been a prominent topic in numerous publications and is thought to be a Vakıf monument built in 1734 together with its Madrasa by the order of Aleaddin Bey, one the chiefs of Muş. However, examination on the gravestone and a related archive works have revealed that the mosque was actually built by Mirza Pasha, the son of Murat Pasha, who was assigned the task by the Ottoman

* Dr. Öğr. Üyesi. Bitlis Eren Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Arkeoloji Böl., Türk-İslam Arkeolojisi Ab.D.
ORCID ID: 0000-0003-4332-7567 ♦ E-mail: ksen@beu.edu.tr

Government. Also, archives reveal that Aleaddin Bey was not the chief of Muş in 1734 and Hınıs was under the control of Muş Chiefdom in early 1800. Furthermore, the mosque was built as a mescit at first and later converted into a mosque for worshippers who could not find a place for Friday prayers and Eids. The aim of this article is to clear up the sixty years of misinterpretation of the Great Mosque of Hınıs by correctly establishing the founder and the year it was built.

Keywords: Muş, Alaadin Bey, Mirza Pasha, Hınıs, Ottoman architecture,

Yapının Mimari Özellikleri

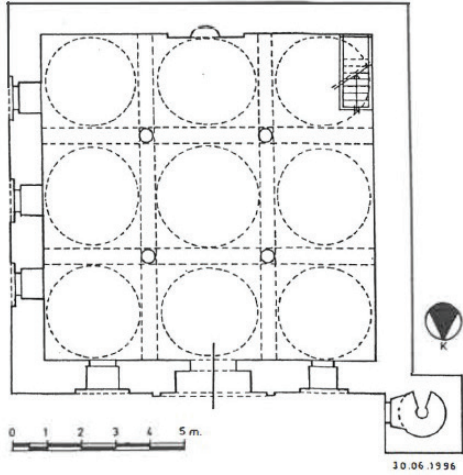
Hınıs Ulu Camii, *Eski Hınıs*'ta, Dere Mahallesi'nde, bir derenin batı kıyısında yer almaktadır. Kitabesi günümüze ulaşamamıştır. (Fot. 1)

Cami, dıştan dışa 11,7 x 11,00 m ölçülerinde kareye yakın bir plan arz etmektedir. Tamamen düzgün kesme taşlarla kaplanmış olan yapının son cemaat yeri yoktur. Harime giriş kuzey cephede yer alan kademeli iki silmeden oluşan sivri kemerli bir kapı açıklığı ile sağlanmaktadır. (Fot. 2)

Harim, 9,60 x 9,60 m boyutlarında olup dokuz küçük kubbe ile örtülüdür. Dört sütun üzerine oturan merkezdeki kubbe yanlarda duvarlardan taşıntı yapan gömme ayaklara oturan sivri kemerler ile dokuz bölüme ayrılmıştır.¹ (Plan 1)

Merkezdeki kubbe, dıştan yüksek kasnaklı piramidal bir külah ile son bulmaktadır. Diğer sekiz kubbe ise dıştan beton ile düz dam şeklinde kapatılmıştır. Çok kubbeli ulu camiler plan tipinde yapılmıştır. Harim kuzey duvarı üzerinde iki, doğuda üç ve güney duvarında da sivri kemerli alınlıklara sahip iki adet dikdörtgen pencere ile aydınlatılmaktadır. Ancak içte sivri kemerli olan bu alınlıklar, dışta yuvarlak kemerdir. (Fot. 3)

Kible duvarının ortasında, sivri kemerli bir alınlığa sahip mihrap yer almaktadır. Mihrap dikdörtgen çerçevelidir. Yarım daire kesitli mihrap nişini üç sıra kaval silme çevrelemektedir. (Fot. 4)

Plan 1: Hınıs Ulu (Mirza Paşa) Camii planı. (Boran, 2000, 65.)

1 Gündoğdu vd., 2005, 42.

Fot. 1: Hınıs Ulu Camii, güney cephesi ve taçkapısı.

Fot. 2: Hınıs Ulu Camii'nin kuzeyden görünüşü.

Fot. 3: Hınıs Ulu Camii doğu cephesi görünüşü.

Fot. 4:

Hınıs Ulu Camii mihrabı.
(Erzurum Vakıflar Bölge
Müdürlüğü'nden alınmıştır.)

Silindirik gövdeli minare, caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Kare planlı minare kürsüsünün doğu kenarında yer alan basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Kürsünün köşeleri pahlanarak pabuç kısmına geçiş sağlanmıştır. Kürsü ile pabuç arasında yatay iki kaval silme yer almaktadır. Kademeli yatay silmeler şerefe altında da devam etmektedir. Minare, dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki farklı renkte düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. (Fot. 5)

Minare şerefesinin alt kesiminde, minare gövdesi üzerinde, yer alan, kazıma tekniğiyle işlenmiş bir kitabe dikkat çekmektedir. Bu kitabede “*s,n,ket Yakub bu Ahmed 26*” kelimeleri seçilebilmektedir. (Fot. 6)

Yeni Bulgular, Belgeler, Bilgiler

Bitlis ve Yöresi Tarih ve Kültür Uygulama ve Araştırma Merkezi (BİTAM)'nin arazi çalışmaları kapsamında tespit edilen bir mezar taşının üzerinde yer alan bilgilerin irdelenmesi sonucu Hınıs Ulu Camii'nin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı doğmuştur.

1 Kasım 2018 tarihinde Bitlis ilinin Güroymak ilçesinde yapılan arazi araştırması esnasında *Erentepe Mahallesi*'nde, ana yolun güney tarafında, etrafı bir duvar ile çevirilmiş bir mezarlık dikkatleri çekmiştir. Mezar taşlarının neredeyse tamamının kahve

Fot. 5:
Hınıs Ulu Camii;
minare genel görünüşü.

Fot. 6: Minare kitabesi.

renkli Ahlat taşından yapılmış olduğu görülmüştür. Ancak diğer mezar taşlarından farklı, beyaz mermer bir mezar taşı dikkat çekmiş ve özel olarak incelenmiştir. Bu incelemenin neticesi özlü olarak *Tablo 1* ve *Tablo 2*'de sunulmaktadır:

▼ **Tablo 1:** Abdurrahman Paşa'nın Mezar Baş Taşının Özellikleri, Metni ve Türkçeye Çevirisi

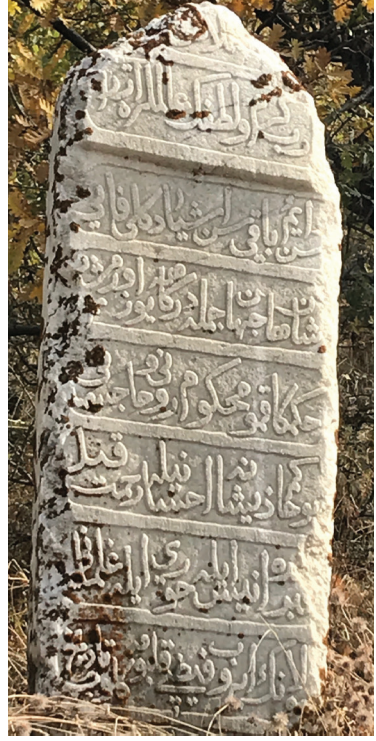
<p>Özellikleri: Dikdörtgen formlu mezar baş taşıdır. Katibi bir başlık ile son bulmaktadır. Gövde üzerindeki yazılar celi-sülüs hatla yazılmış, iki kısa kenarı bir yay parçası şeklinde kartuşlar içine alınmış beş Arapça satırdan oluşmaktadır. Yazılar alçak kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Başlık ve gövde kırılmış olup üç parça halinde yan yana durmaktadır. (<i>Fot. 7</i>)</p>	
<p>Kitabe Metni ve Türkçe'ye Çevirisi:</p>	
<p>هذا مرقد السعيد الشهيد المرحوم المغفور صاحب الفضل و الاحسان مفخر الاعيان فايق الاقران قصير العمر ك... مير (ميران ؟) عبد الرحمن پاشا بن امير ال... ميرزه پاشا اعطى له فى الاخرة مايشا توفى تاريخ ثلاث و اربعين و مائين و الف سنة ٣٤٢١</p>	<p>Bu, mutlu şehit merhum mağfur, iyilik ve fazilet sahibi, dönemin mümtaz şahsiyeti, kısa ömürlü, çok işler başarmış, emirlerin emiri, Emir Mirza Paşa oğlu Abdurrahman Paşa'nın kabridir. Ahirette talep edilen şeyler ona verilsin, bin ikiyüz kırk üç tarihinde vefat etti. Sene 1243.</p>

▼ **Tablo 2:** Abdurrahman Paşa'nın Mezar Ayak Taşının Özellikleri, Metni ve Transkripsiyonu

<p>Özellikleri: Ayak taşı dikdörtgen prizma şeklindedir. Tepelik kısmı hafif bir çıkıntı ile son bulmaktadır. Yazılar Celi-sülüs hatla alçak kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Yatay iki kısa kenarı bir yay şeklinde, kartuşlar içine alınmıştır. Sekiz satırdan oluşmaktadır. (<i>Fot. 8</i>)</p>	
<p>Kitabe Metni ve Transkripsiyonu:</p>	
<p>خلاص رب كرم و لطفك عالمه اررا سن دايم باقى سن اشياده كلى فاني شاهان جهان جمله دركاهه يوز اورمشدم حكما قمو محكوم روحاني و جسماني بو حاكم ديشانه احسانيله رحمت قيل قيرنده انيس ايله حوري ايله غلmani مولانك ايروب فيضي قلبومه كلوب تاريخ</p>	<p>Halâs Rabbi kerem ve lutfun 'alemlere..... Sen daim, sen baki, eşya da külli fâni Şâhân-ı cihân cümle dergâha yüz urmuşdum Hükmüne kamu mahkûm ruhânî ve cismanî Bu hakim-i zî-şana ihsanıyla rahmet kıl Kabrinde enis eyle huri ile gılmanı Mevlâ'nın e(i)rüb feyzi, kalbüme gelüb tarih</p>

Fot. 7: Abdurrahman Paşa'nın mezar baş taşı.

Fot. 8: Abdurrahman Paşa'nın mezar ayak taşı.

Söz konusu kitabe metinlerinden anlaşıldığı üzere mezar, *Mirzazâde (oğlu) Abdurrahman Paşa*'ya aittir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) bazı belgelerde mezar taşının ait olduğu Abdurrahman Paşa'nın kimliğine ve faaliyetlerine ilişkin önemli bilgilere rastlanmaktadır: Bir belgede 2 Mart 1827 tarihinde *Muş*, *Hınıs* ve *Malazgirt* sancaklarına yönetici olarak atandığı belirtilmektedir.² Abdurrahman Paşa atandıktan hemen sonra amcası olan ve merkezi hükümete isyan eden *Selim Paşa* ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Birlikleriyle *Muş*'ta düzeni sağladıktan sonra amcasının sığınmış olduğu Bitlis üzerine yürümüştür. Bitlis'i ele geçirmiş, Selim Paşa tarafından zincire vurulan Bitlis hanı *İbrahim Han oğlu Mehmet Han*'ı ve Bitlis kethüdası *Yusufopaşazade Ahmet Bey*'i kurtarmıştır.³ Bölgede düzeni sağladıktan bir müddet sonra, 30 Nisan 1828 tarihinde *Çukur Nahiyesi*, *Norşin Karyesi* yakınında akrabalarından *Yusufopaşazade Emin Bey*'in düzenlediği bir suikast sonucu hayatını kaybetmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴

2 BOA, HAT 1229/47949, 25.Ş.1242 (24 Mart 1827).

3 BOA, HAT, 1229/47949-F, 17.Ş.1242 (16 Mart 1827).

4 BOA, HAT, 1088/44264-G, 15.L.1243, (30 Nisan 1828).

Mezar taşında geçen ikinci isim ise Abdurrahman Paşa'nın babası *Mirza Paşa*'dır. Arşiv belgelerinden elde edilen bilgilere göre Mirza Paşa, *Murat Paşa'nın*⁵ oğlu olup *Muş mütesellimidir*. Erzurum'un Hınıs ilçesinde de bir cami yaptırmıştır. Belgelerde şu bilgiler yer almaktadır:

“Medine-i Erzurum muzafatından Hınıs kasabası ahalileri ba cemhum meclis-i şer'e gelub şöyle takrir-i kelim iderler ki kasaba-i mezburda vaki ashab-ı hayrattan Mirza Paşa bina eylediği mescid-i şerif cami olub eyyam Cum'a ve a'yadde salat-ı cum'a ve 'ideyn eda olunmağičun tarafi saltanat-ı aliyeden izn ve icazeti mutazammını camii şerifi mezkurde bervechi hasbi imamet ve hitabete ledelimitihan istihkakı zahir ve nümayan olan Hasan halife ve dailerinin yedine müceddeden bir kıt'a beratı alişan sadaka ve ihsan buyrulmasını niyaz ve iltimas itmeleriyle vaki hal? el müteal paye serir a'laya arz ve i'lam olundu baki ila emrül hazreti men lehül ahirfi el yevm es-salis vel işrin men zilhicce eş-şerife sene sebea' ve işriyn ve mieteyn ve elf (1227 yılının, Zilhicce ayının 13. günü)” (Ek. 1)

“İzni hümayunum olmuştur. Padişahım.

Erzurum muzafatından Hınıs kazasında vaki' eshabı hayrattan Mirza Paşa'nın bina eylediği mescid-i şerifin kurb ve civarında edayı salat-ı cum'a ve 'ideyn olunur cami'i şerif olmadığundan ahalisi eyyam-ı şitada usret çekmeleriyle mescid-i mezburun cami' olmağa selahiyeti olduğundan müceddeden minber vaz ikamet-i salat cum'a ve 'ideynin izni hümayunları erzanı ve hitabeti dahi erbab-ı istihkakdan Hasan Halife'ye sadaka buyrulmak Erzurum naibi arz etmekle balası izni hümayunum olmuştur. Hattı hümayun şevket makrumlarıyla tezyin buyrulmak babında emrü fermanpadişahımındır” (Ek. 2)⁶

28 Aralık 1812 tarihli belgelerden de anlaşılacağı üzere Erzurum'un Hınıs ilçesinde Mirza Paşa bir mescit inşa etmiştir. Mescit'in cuma ve bayram namazlarına yetmediği özellikle kış aylarında insanların zorluk çektiği, başka da yakınlarda namaz kılınacak caminin bulunmadığı belirtilmiştir. Bu nedenle, mescidin camiye çevrilmesi istenmiş olup gerekli izinlerin daha önce alındığı ve camiye çevrildiği anlaşılmaktadır.

Eski Hınıs'ın yeni yerine taşınmasından sonra cami terk edilmiş ve bakımsız kalmıştır. 1970 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.⁷

Yayınlarda, İ. Hakkı Konyalı'nın “*Ulu Cami MUŞ beylerinden ALA-ED-DİN tarafından 1734 yılında yapıldığı bize gönderilen kayıt suretlerinden anlaşılmaktadır.*

5 Yapılan araştırmada Muş İlinde Mirza Paşa'nın babası Murat Paşa'nın yaptırmış olduğu bir caminin var olduğu anlaşılmıştır. Yerinde yapılan incelemede caminin harap olduğu, sadece temellerinin günümüze ulaştığı, restore edilmek üzere Vakıflar Genel Md.ünce arkeolojik kazı yapıldığı ve bazı mezar taşlarının ortaya çıktığı belirtmektedir. (H.1257/M. 1841) tarihli bir mezar taşının Mirza Paşa'nın kızı Naile Hanım'a ait olduğu görülmüştür.

6 BOA, HAT, 1531/36 (H.1228)

7 Boran & Kulağuz, 2000, 54.

*Bu hayır sever bey aynı tarihte MUŞ'ta da aynı planda bir cami yaptırmıştır. Camilerin yanlarında medreseleri de vardı. ALA-ED-DİN bey HINIS'ta yaptırdığı cami ve medreseler için gelir olarak 20 dükkânla bir değirmen vakfetmişti. Bugün bunlardan yalnız değirmen vardır. Diğerleri yok olmuştur.*⁸ şeklinde ifade ettiği bilgilere dayandırmak suretiyle, Hınıs Ulu Camii'nin Muş beylerinden Alaaddin Bey tarafından 1734 yılında bir külliye şeklinde yapıldığı belirtilmiştir. Yine aynı yayınlarda Konyalı'nın bahsetmiş olduğu belgeleri nerede ve nasıl temin ettiği yönünde herhangi bir bilginin olmadığı belirtilmekle birlikte bu bilgiler tekrar edilmiştir.⁹

Ancak, Arşiv belgeleri incelendiğinde 1738 tarihli bir belgede Alaaddin Bey'in Bitlis'de Bitlis Hanı Süleyman Bey'in kethüdası olarak görev yaptığı ve o tarihte Hınıs'ta yağma faaliyetlerine karıştığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Bu nedenle Alaaddin Bey'in bu tarihte Muş mütesellimi olması mümkün görünmemektedir. Ayrıca Hınıs bu dönemde Hınıs Beyleri olarak adlandırılan ailenin yurtluk/ocaklığıdır. 1800'lerin başına kadar da bu aile tarafından yönetildiği belgelerde açıkça görülmektedir.¹¹ Hınıs'ın Muş beylerine verildiğine dair ilk kayıt 1804 tarihli'dir. Bu belgede Hınıs ve Tekman'ın yurtluk ve ocaklık olarak Alaaddin Bey'in torunu olan Murat Paşa'ya verildiği ifade edilmiştir. Aynı tarihte Osmanlı yönetimi, Murat Paşa'nın oğlu Mirza Bey'e, hizmetlerine karşılık olarak *mirmiranlık* rütbesi ihsan etmiştir.¹² Bu bilgiler ışığında, Mirza Bey'in "paşa" unvanını 1804'te aldığını, dolayısıyla Hınıs'ın yönetimini de en erken bu tarihte üstlendiğini söyleyebiliriz. Alaaddin bey, Alaaddin bey oğlu Maksud Paşa, Maksud Paşa oğlu Murat Paşa, Murat Paşa oğlu Mirza Paşa ve Mirza Paşa oğlu Abdurrahman Paşa şeklinde soy ağacının devam ettiği görülmektedir.

Belgelerden Hınıs Ulu Camii'nin Muş mütesellimi *Mirza Paşa* tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak yapım tarihi tam yıl olarak bilinmemekle birlikte 1804-1808 tarihleri arasında yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü Mirza Paşa'nın mütesellim olarak 1804 yılında atandığı anlaşılmaktadır. H. 29.12.1222 (M. 27 Şubat 1808) tarihli belgede ise "*Erzurum'a tabi Hınıs kariyesinde vaki camii şerifin hitabeti mahlul olmakla görevin Osman halifeye verilmesi*" yönünde padişahın izni alınmıştır.¹³ Bu tarihte caminin var olduğu ve imam talebinde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir husus ise Mirza Paşa Camii vakfının Hınıs'ta olduğuna dair vakfiye belgesidir.¹⁴ İ. H. Konyalı'nın bahsetmiş olduğu, günümüze ulaşan cami vakfına ait değirmenin de aslında bu vakfa gelir getirmek için yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵

8 Konyalı, 1960, 501.

9 Ünal, 1973, 84.; Boran & Kulağuz, 2000, 53-75; Gündoğdu vd., 2005, 21-52.

10 BOA, HAT, 187-9349, 4.Ş. 1151, 17 KASIM 1738.

11 BOA,A. DVNS. NŞT. d. 16, sayfa 130.

12 BOA, HAT, 96/3885, 1218 (1804).

13 BOA, HAT, 1500/27, (H-29-12-1222)

14 BOA Evkaf Evrakı Defter No: 14720, s.9.

15 Yılmaz, 2009, 70.

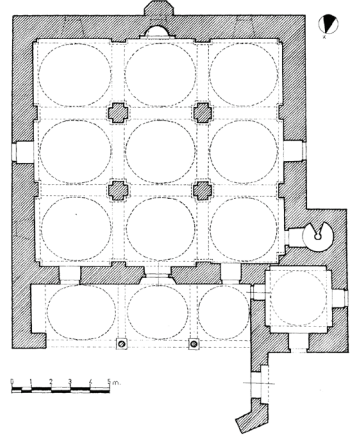
Değerlendirme

Türk-İslam mimarisi içerisinde çok kubbeli cami planı tipi *Muğak Attari* (12. yy.) ile Karahanlılar Dönemine uzanmaktadır. Bölgede plan ve mimari açıdan benzerlik gösteren camilerin başında *Muş Alaaddin Bey Camii* (1746) gelmektedir. Plan tasarımı neredeyse aynıdır.¹⁶ Sadece boyut ve süslemelerde farklılıklar görülmektedir. Muş Alaaddin Camii de dokuz kubbeli olup ortadaki kubbe yüksek bir kasağa oturtulmuştur ve dıştan konik bir külah ile son bulmaktadır. Alaaddin Camii orta kubbesi payeler üzerine otururken, Hınıs Ulu Camii dört sütun üzerine oturmaktadır. Her iki caminin de minaresi dönüşümlü olarak yerleştirilmiş iki farklı renkte kesme taşlarla inşa edilmiştir. (Plan. 2, Fot. 9)

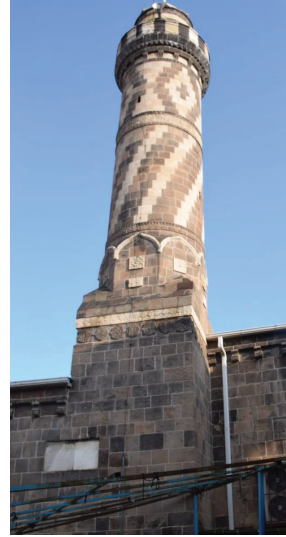
Diğer araştırmacıların da belirttiği gibi yörede *Adilceviz Zal Paşa Camii* (16. yy.) de dokuz kubbeli örtüsüyle *Hınıs Ulu Camii* ile benzerlik göstermektedir. Ancak Adilceviz Zal Paşa Camii kubbelerinin üzeri dıştan düz bir dam ile kapatılmamıştır. Benzer diğer çok kubbeli yapılar *Muş Hacı Şerif Camii* ve *Bitlis Kızıl Mescit*'tir.¹⁷

Hınıs Ulu Camii'nde merkezdeki kubbenin yüksek bir kasağa oturtulması ve dıştan piramidal bir külah ile son bulması Doğu Anadolu Bölgesi'nde Selçuklulardan beri sıkça tercih edilmiş bir uygulamadır. Yakın bölgedeki benzer en eski yapı *Bitlis Ulu Camii*'dir.¹⁸ *Erzurum Kale Mescidi* (12. yy.), *İspir Kale Mescidi* (12. yy.), *Divriği Ulu Camii* (1226) ve Ahlat *Kadı Mahmud Camii* de (1584) örnek olarak sayılabilir.

Diğer bir husus ise Hınıs Ulu Camii minaresinin, iki farklı renkteki taşların dönüşümlü dizilimiyle yapılmış olmasıdır. Bu uygulama yörede sevilerek kullanılmıştır. Bölgedeki benzer örnekler *Van Hüsrev Paşa Camii* (1568), *Van Kaya Çelebi Camii* (17. yy.), *Doğubeyazıt İshak Paşa Camii*'dir (18. yy.).¹⁹

Plan 2: Muş Alaaddin Bey Camii planı. (V.G.M. Arşivi)

Fot. 9: Muş Alaaddin Bey Camii minaresi

16 Ayrıntılı bilgi için bk. Kulağuz, 1997, 36-45.

17 Boran & Kulağuz, 2000, 64; Gündoğdu vd., 2005, 43.

18 Bitlis Ulu Camii yapım tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Şen, 2018, 147-156.

19 Boran & Kulağuz, 2000, 64.

Sonuç

Muş ve havalisindeki vakıf muhasebe kayıtları tutulan arşiv belgeleri incelendiğinde, Alaaddin Bey'in Hınıs'ta var olan herhangi bir vakıf kaydına rastlanılmamıştır.²⁰ Buna karşın 14720 numaralı Evkaf Defteri sayfa 9'da Hınıs'taki caminin Mirza Paşa Camii olduğu tekrar belirtilmiştir. (Bk. Ek 3)²¹ Birbiriyle ilintili onlarca arşiv belgesinin ayrıntılı incelenmesi sonucunda, Hınıs Ulu Camii'nin Muş beyi Alaaddin Bey tarafından yaptırılmadığı, Muş Mütesellimi Mirza Paşa tarafından 1804-1808 tarihleri arasında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Tesadüfen bulunan bir mezar taşı bu sonuca ulaşmamızı sağlamıştır. Mezar taşları üzerindeki bilgilerin arşiv belgeleriyle birlikte değerlendirilmesinin çok daha farklı sonuçlar doğurduğu ve doğuracağı açık bir şekilde görülmüştür.

Yapılmış bilimsel çalışmaların neredeyse tamamında tarihi mezar taşlarının tarihi belge değeri taşıdıkları belirtilmiştir. Ancak mezar taşlarının tarihi arka planının tam olarak doldurulduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bunun birçok sebebi olmakla birlikte daha çok disiplinler arası bir çalışmanın yürütülmemesi veya araştırmacıların bunları değerlendirebilecek yeterli zamanı ayırmamaları gibi nedenler gösterilebilir. Mezar taşları daha çok, Sanat Tarihi bilim alanının konusunu oluşturmakla birlikte Tarih, Edebiyat, Etnoğrafya, Arkeoloji, Hüsn-ü Hat gibi dalları da ilgilendirmektedir. Her bilim dalı mezar taşlarını kendi penceresinden değerlendirmektedir. Bu durumun ise bir eksikliğe sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Tarihî yapılar Sanat Tarihi bilimi açısından incelenirken, diğer bilim dallarının olası katkıları, özellikle de arşiv belgelerinin önemi dikkate alınmalıdır.

Arşiv belgelerine dayanan bu çalışmayla birlikte Muş ve çevresinin Osmanlı Dönemi'ndeki yerel idarecileri hakkında da bilgiler elde edilmiş ve sunulmuş olmaktadır.

20 BOA, EV.D, 13829, H-29-12-1266 (M-5 Kasım 1850).

21 BOA, EV. D, 14720, S.9, H-01-06-1269 (M-12 Mart 1853).

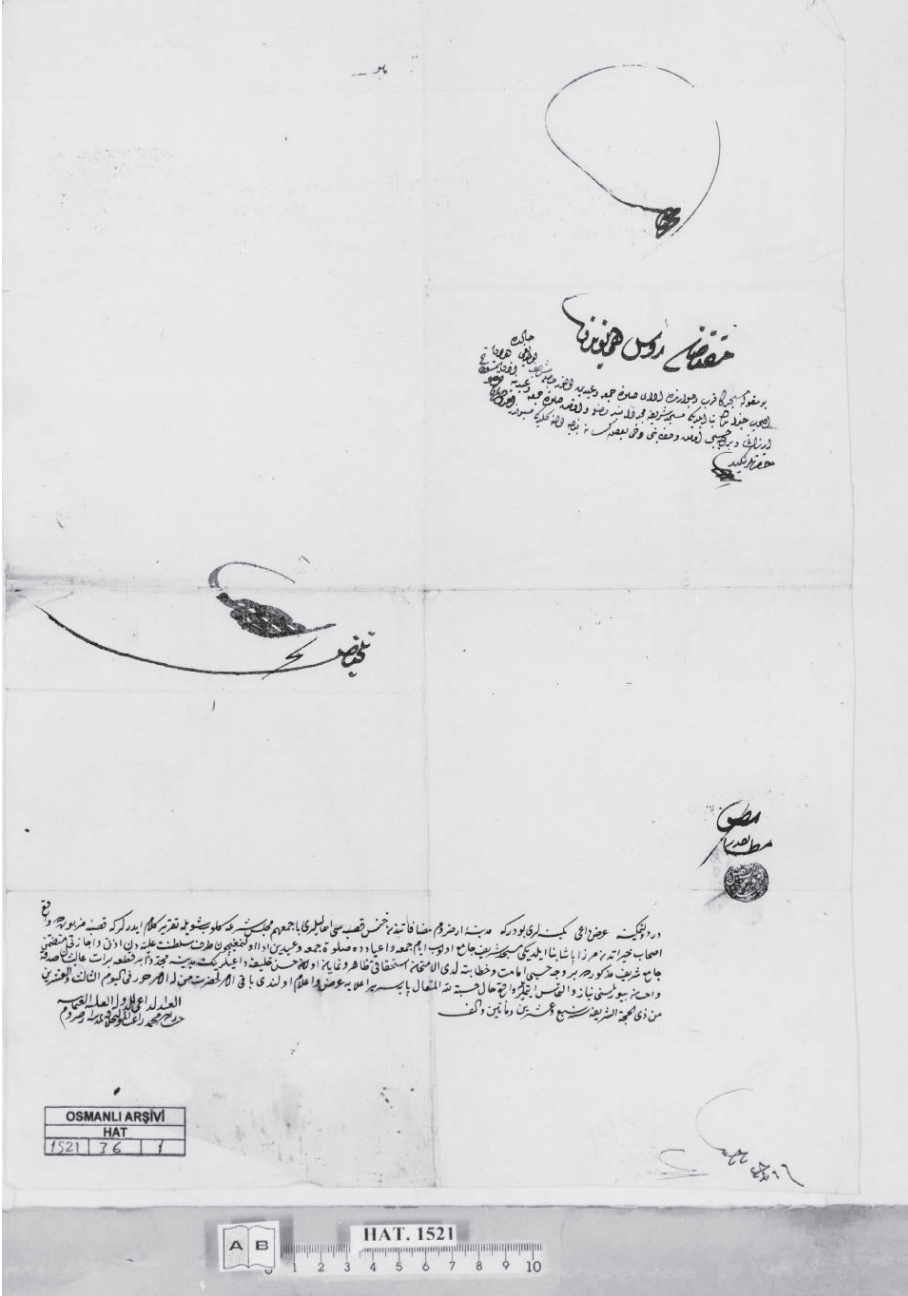
KAYNAKÇA

- Boran, A. & Kulağuz, B. N. (2000). Doğu Anadolu Yerel Beylerinden Alaaddin Bey'in Yaptırdığı Camiler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*: 53-75.
- Yılmaz, B. (2009). *Muş Vakıfları*. Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gündoğdu, H. vd. (2005). Hınıs, Tekman ve Çevrelerindeki Kültür Varlıklarına İlişkin Bir Yüzey Araştırması. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 15*: 21-52.
- Konyalı, İ. H. (1960). *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları.
- Kulağuz, B. N. (1997). *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri*. Van: Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Şen, K. (2018). Bitlis Ulu Camii ve Bitlis Kalesine ait İki Önemli Kitabe. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*,5/10: 147-156.
- Ünal, R. H. (1973). Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme. *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, 6*: 49-144.

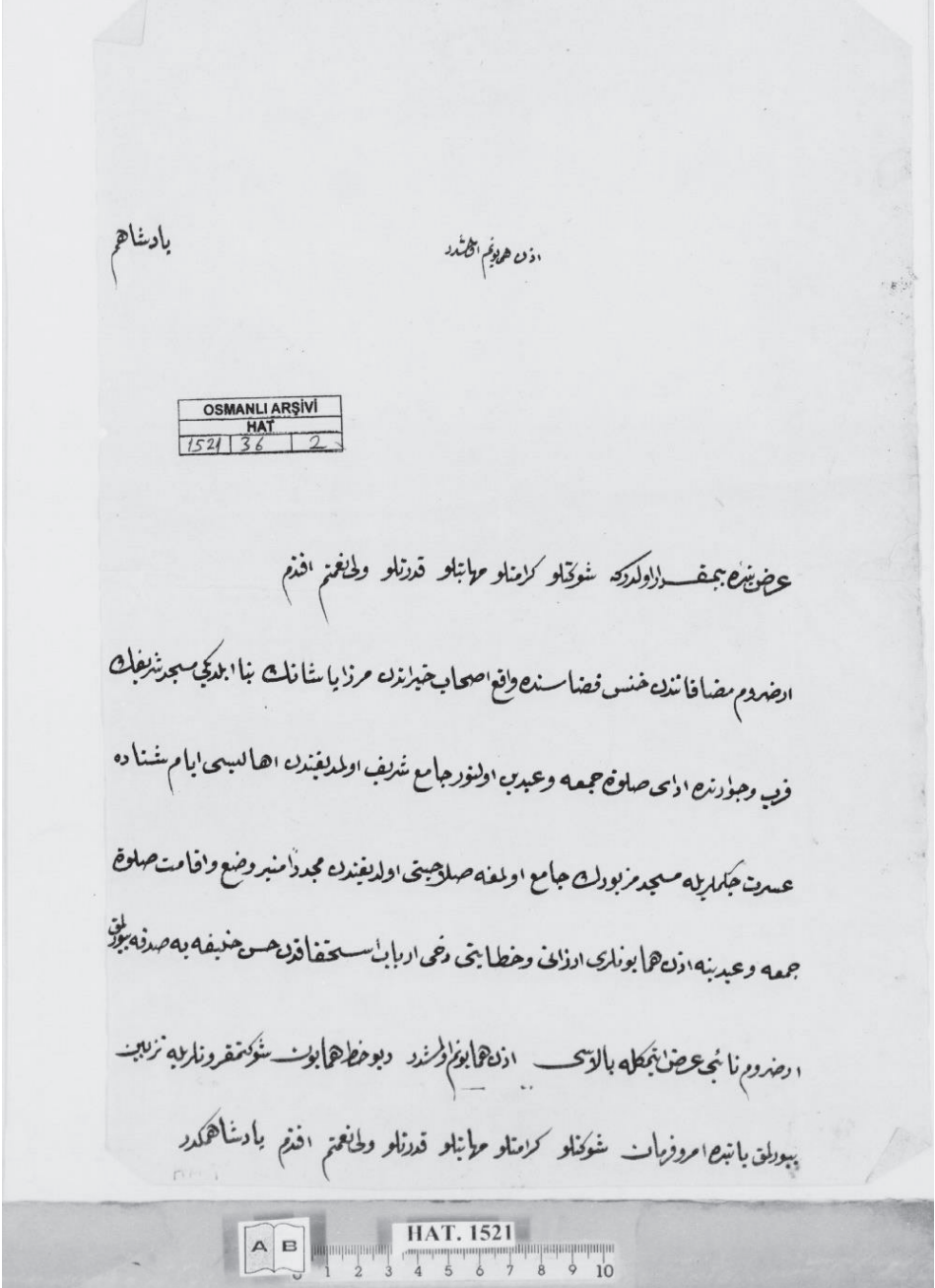
Arsiv Belgeleri:

- BOA, EV. D, 14720, S.9, H-01-06-1269 (M-12 Mart 1853).
- BOA, EV. D, 13829, H-29-12-1266 (M-5 Kasım 1850)
- BOA, HAT, 1229/47949, H-25.Ş.1242 (M-24 Mart 1827).
- BOA, HAT, 1088/44264-G, H-15.L.1243, (M-30 Nisan 1828).
- BOA, HAT, 1229/47949-F, H-17.Ş.1242 (M-16 Mart 1827).
- BOA, HAT, 1500/27, H-29-12-1222, (M-27 Şubat 1808).
- BOA, HAT, 1531/36 ,H-1228, (M-1813).
- BOA, HAT, 187-9349, H-4.Ş. 1151, (M-17 KASIM 1738).
- BOA, HAT, 96/3885, H-1218 (M-1804).
- BOA, A. DVNS. NŞT. d. 16: 130.

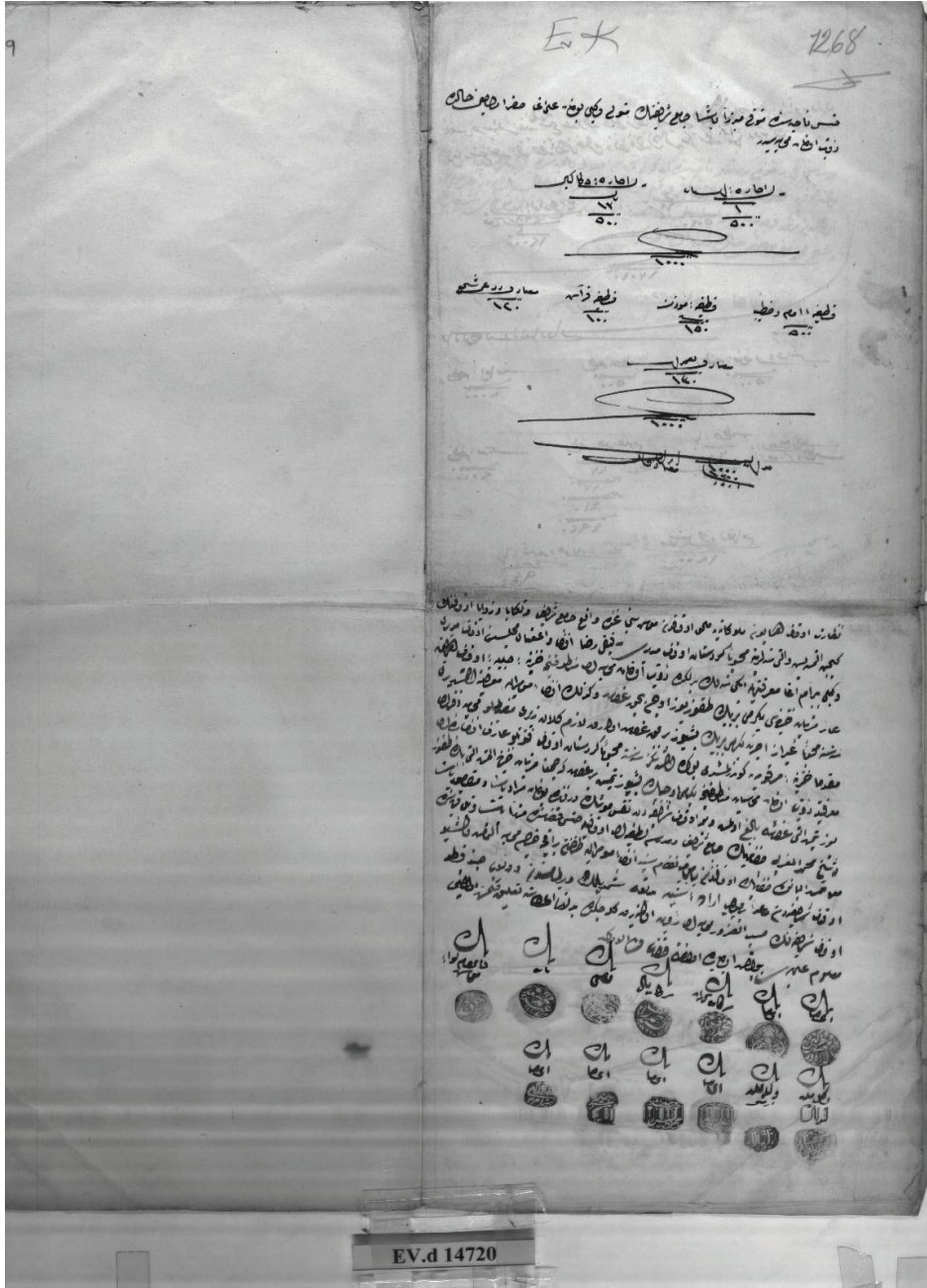
Ek 1:

Ek 2:

Ek 3:

EV.d 14720